Stylistics Studies of the Holy Quran

Stylistics Studies of the Holy Quran

Print ISSN 2645-5714
Online ISSN 2676-6035

The Narrator's Tone in the Qur'anic Narrative of Sūrat Yūsuf: An Analysis Based on Gérard Genette's Narrative Theory

Seyyed Jafar Sadeghi [1]

1. Assistant Professor, Department of Theological Education, Farhangian University, Tehran, Iran.
Email: dr.sadeghi@cfu.ac.ir

Extended Abstract

Research Article

Research Objective: Narratology, as a branch of literary studies, provides a systematic framework for analyzing narrative structures and their effects on the recipient. Among the various components of narrative, the narrator's tone plays a significant role in shaping the recipient's experience and conveying the narrative's messages. Sūrat Yūsuf, as one of the most coherent and remarkable narratives in the Qur'an, provides a suitable context for examining the narrator's tone through its linear, character-centred narrative structure. This sūrah recounts the life of Prophet Yūsuf (Joseph), from his childhood dream to his attainment of a distinguished position and his eventual reunion with his family. Owing to its distinctive narrative features and emphasis on moral and spiritual concepts, it provides a prominent example for the study of tone in religious texts.

This study aims to analyse the tone of the divine narrator in Sūrat Yūsuf in light of Gérard Genette's narratological theory. It seeks to identify the characteristics of the narrator's tone, its role in conveying spiritual and moral messages, and its influence on the recipient's emotional and cognitive experience. By examining how linguistic and rhetorical devices are employed to create different tones, including dramatic, emotional, judgmental, and guiding tones, as well as the narrator's interaction with the recipient, the study investigates this key component of the narrative. It also seeks to answer the following questions: How does the narrator's tone transform the story into an instrument of spiritual guidance? What stylistic and rhetorical features contribute to tonal variation? How does this tone shape the recipient's experience?

Research Method: This study employs qualitative content analysis within a narratological framework. Its theoretical foundation is Gérard Genette's narratological theory, according to which narrative is examined at three levels: story, narrative, and narrating. Within this framework, tone is considered one of the key components of narrating. To analyse the narrator's tone in Sūrat Yūsuf, the text of the sūrah was systematically examined, and relevant verses were subjected to analysis. The analysis focused on three prin-

Received: 11 May 2025 | **Received in revised from:** 28 August 2025 | **Accepted:** 29 August 2025 | **Published online:** 23 October 2026

How to cite: Sadeghi, S. J. (2026). The Narrator's Tone in the Qur'anic Narrative of Sūrat Yūsuf: An Analysis Based on Gérard Genette's Narrative Theory. *Stylistics Studies of the Holy Quran*, 10(2), 194–219.
https://doi.org/10.22034/sshq.2025.522711.1546

© 2026 | authors retain the copyright and full publishing rights.

Article type: Research Article

style.quran.ac.ir

Published by: Department of Qur'anic Exegesis and Sciences

cipal dimensions: the narrator's position (extradiegetic and omniscient); stylistic and rhetorical features (such as direct dialogue, poetic imagery, and repetition); and tonal variations at different stages of the narrative, ranging from dramatic to judgmental and guiding tones. The data were analyzed through close examination of the verses and identification of key examples, including verses 4, 7, 11, 31–35, and 102. Particular attention was paid to linguistic and rhetorical devices, such as metaphor, repetition, and parenthetical questions, as well as grammatical and lexical structures, in order to identify the characteristics of the narrator's tone and their effects on the recipient.

Findings: The analysis of the narrator's tone in Sūrat Yūsuf demonstrates that the divine narrator, occupying an extradiegetic and omniscient position, employs linguistic and rhetorical devices to create a multilayered and dynamic tone that transforms the story into an instrument of spiritual and moral guidance. The narrator's position, characterized by absolute authority and knowledge, lends the narrative a decisive, authoritative, and unambiguous tone. Stylistic and rhetorical features, such as direct dialogue and poetic imagery in the description of Yūsuf's dream, create dramatic and emotional tones that immerse the recipient in the emotional atmosphere of the story. The repetition of key words and the use of rhetorical devices also generate judgmental and ironic tones that condemn the characters' wrongful conduct. Tonal variations throughout the narrative further demonstrate its dynamic character. While maintaining the narrator's transcendent position, these variations shape the recipient's emotional and cognitive experience and reinforce the narrative's educational messages.

Conclusion: The tone of the divine narrator in Sūrat Yūsuf, grounded in an extradiegetic and omniscient position and conveyed through linguistic and rhetorical devices such as direct dialogue, poetic imagery, and concise structures, transforms the story into a powerful instrument of spiritual and moral guidance. Through its variations across dramatic, emotional, judgmental, and guiding modes, this tone not only advances the narrative but also invites the recipient to reflect on divine wisdom and moral lessons. The stylistic and rhetorical features establish the narrator's authority and credibility while enriching the narrative's tonal variation. Dynamic tonal shifts at different stages of the narrative shape the recipient's emotional and cognitive experience and, by fostering empathy and reflection, deepen the story's educational messages. Ultimately, the narrator's tone in Sūrat Yūsuf functions not merely as a means of storytelling but also as an instrument of instruction and spiritual elevation.

Keywords: Narratology; Narrator's Tone; Gérard Genette; Sūrat Yūsuf

مطالعات سبک‌شناختی قرآن کریم
Print ISSN 2645-5714
Online ISSN 2676-6035

تحلیل مؤلفهٔ «لحن راوی» در روایت سورهٔ یوسف(ع)، براساسِ نظریهٔ ژرار ژنت

سیّد جعفر صادقی [۱]

۱. استادیار گروه آموزش الهیات، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران E-mail: dr.sadeghi@cfu.acir

پژوهشی

چکیده

داستان حضرت یوسف(ع) در قرآن، روایتی منسجم است که بستری غنی برای تحلیل مؤلفه‌های روایی، به‌ویژه لحن راوی، فراهم می‌کند. این مطالعه با هدف بررسی چگونگی شکل‌گیری و کارکرد لحن راوی در این داستان، براساسِ نظریهٔ روایت‌شناسی «ژرار ژنت»، روایت‌شناس فرانسوی، انجام شده است. سؤال اصلی این است که چگونه لحن راوی از طریق فنون زبانی و بلاغی، داستان را به ابزاری برای هدایت معنوی و اخلاقی تبدیل می‌کند؟ روش تحقیق مبتنی بر تحلیل کیفی متن سورهٔ یوسف، با تمرکز بر شناسایی ویژگی‌های سبکی و بلاغی لحن، مانند گفت‌وگوهای مستقیم، تصاویر شاعرانه و ابزارهایی مانند تأکید و تضاد در چارچوب نظری ژنت است. یافته‌ها نشان می‌دهد که راوی الهی، با جایگاه برون‌داستانی یا سوم شخص و دانای کل، از لحن‌های نمایشی، عاطفی، قضاوت‌گر و هدایت‌گر استفاده می‌کند تا تجربهٔ مخاطب را شکل دهد. این لحن‌ها، از طریق ساختارهای موجز و شیوه‌های بلاغی، تنش‌های روایی را تقویت نموده و پیام‌های تربیتی را برجسته می‌سازد. لحن راوی با ایجاد حس همدلی در گفت‌وگوها و تأمل در قضاوت‌های ارزشی، داستان را به شاهدی بر حکمت الهی تبدیل می‌کند. نتیجهٔ کلی تحقیق نشان می‌دهد که لحن راوی در سورهٔ یوسف، از یک‌سو روایت را پیش می‌برد و از سوی دیگر در مقامِ ابزاری مهم برای آموزش و هدایت، عمل می‌کند.

واژگان کلیدی: روایت‌شناسی ، ژرار ژنت، سوره یوسف(ع)، لحن راوی.

تاریخ دریافت: ۲۱ اردیبهشت ۱۴۰۴ | **تاریخ اصلاح:** ۰۶ شهریور ۱۴۰۴ | **تاریخ پذیرش:** ۰۷ شهریور ۱۴۰۴ | **تاریخ انتشار آنلاین:** ۰۱ آبان ۱۴۰۵

استناد به این مقاله: صادقی، سید جعفر. (۱۴۰۵). تحلیل مؤلفه «لحن راوی» در روایت سوره یوسف(ع) بر اساس نظریه ژرار ژنت. *مطالعات سبک شناختی قرآن کریم*، ۱۰(۲)، ۱۹۴-۲۱۹.

https://doi.org/10.22034/sshq.2025.522711.1546

۱۴۰۵© نویسندگان دارنده حق مولف مقاله خود بدون محدودیت هستند
نوع مقاله: پژوهشی **ناشر:** دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم
style.quran.ac.ir

۱- مقدمه

روایت‌شناسی، شاخه‌ای از مطالعات ادبی است که چارچوب نظام‌مندی برای بررسی ساختارهای روایی و تأثیر آن‌ها بر مخاطب ارائه می‌دهد. در این میان، لحن راوی یکی از مؤلفه‌های محوری است که نحوهٔ ارائهٔ داستان و هدایت تجربهٔ مخاطب را شکل می‌دهد. داستان یوسف، زندگی این پیامبر را از رؤیای کودکی تا رسیدن به مقام در مصر و وصال خانواده روایت می‌کند و یکی از روایت‌های منسجم قرآنی است که با ویژگی‌های روایی منحصربه‌فرد، ظرفیتی مناسب برای تحلیل لحن راوی فراهم می‌کند.

هدف این پژوهش، تحلیل لحن راوی در سورهٔ یوسف با تکیه بر نظریهٔ روایت‌شناسی «ژرار ژنت» است. این مطالعه به دنبال شناسایی ویژگی‌های لحن راوی الهی و نقش آن در انتقال پیام‌های معنوی و اخلاقی است. در کنار این هدف، بررسی نحوهٔ تعامل راوی با مخاطب، چگونگی استفاده از ظرافت‌های زبانی برای ایجاد لحن‌های متنوع و تأثیر این لحن‌ها بر تجربهٔ مخاطب نیز مورد نظر است.

مطالعهٔ لحن راوی در متون روایی، به‌ویژه در متون دینی، از چند حیث اهمیت دارد. نخست، لحن همانند پلی بین متن و مخاطب عمل می‌کند و نحوهٔ دریافت پیام را تحت تأثیر قرار می‌دهد (هرمان[1]، ۲۰۰۹: ۸۹). در متون دینی که هدف اصلی هدایت و آموزش است، لحن راوی می‌تواند ابزار قدرتمندی برای انتقال معانی عمیق و ایجاد ارتباط عاطفی با مخاطب باشد. دوم آنکه تحلیل لحن در چارچوب روایت‌شناسی، امکان مقایسهٔ متون دینی با سایر گونه‌های روایی را فراهم می‌کند و به درک تفاوت‌ها و شباهت‌های روایی کمک می‌کند (تولان[2]، ۲۰۱۶: ۱۱۵)؛ از سوی دیگر، سورهٔ یوسف به‌دلیل ساختار داستانی منسجم و تأکید بر مفاهیم اخلاقی و معنوی، نمونه‌ای برجسته برای مطالعهٔ لحن در متون دینی است. این سوره، با ارائهٔ روایتی خطی و شخصیت‌محور، فرصتی منحصربه‌فرد برای بررسی چگونگی استفاده از لحن برای هدایت مخاطب به سوی تأمل و عبرت، فراهم می‌کند؛ همچنین، مطالعهٔ لحن در متون دینی به غنای روایت‌شناسی نیز کمک می‌کند؛ زیرا این متون اغلب از راویانی با جایگاه متعالی و دانای کل، مانند خداوند یا فرستادگان او، برخوردار است که ویژگی‌های خاصی به لحن آن‌ها می‌بخشند (فلودرنیک[3]، ۲۰۱۹: ۶۷). این ویژگی‌ها، مانند اقتدار الهی و جهت‌گیری تربیتی، تحلیل لحن را از منظر روایت‌شناسی پیچیده‌تر، ولی درعین‌حال، جذاب‌تر می‌کنند.

1. Herman, David.
2. Toolan, Michael.
3. Fludernik, Monika.

سال دهم
شمارهٔ دوم
پیاپی: ۱۹
پاییز و زمستان
۱۴۰۵

یکی از مسائل محوری، پیچیدگی جایگاه راوی الهی در سورهٔ یوسف است. راوی این سوره که از منظر روایت‌شناسی، برون‌داستانی و دانای کل است، از اقتداری برتر برخوردار است که لحن او را از راویان متداول در متون ادبی متمایز می‌کند. این جایگاه، امکان ایجاد لحن‌هایی چندگانه (مانند نمایشی، عاطفی، قضاوت‌گر یا هدایت‌گر) را فراهم می‌کند، اما چگونگی استفاده از این لحن‌ها برای پیشبرد داستان و انتقال پیام‌های اخلاقی، همچنان نیازمند بررسی است؛ برای مثال، آیا راوی از لحن نمایشی برای درگیر کردن مخاطب در لحظات ویژه و برجستهٔ داستان استفاده می‌کند، یا از لحن تأملی برای تشویق به عبرت‌آموزی بهره می‌برد؟ این پرسش، به‌ویژه در زمینه‌ای که داستان یوسف پر از تنش‌های عاطفی و تحولات معنوی است، اهمیت می‌یابد.

مسئلهٔ دیگر، نقش فنون زبانی و بلاغی در ایجاد لحن است. در متون دینی، اغلب از زبان شاعرانه، تکرار مضامین و تصاویر نمادین برای تقویت پیام د استفاده می‌شود (هرمان، ۲۰۰۹: ۹۲). در سورهٔ یوسف، استفاده از گفت‌وگوهای مستقیم، توصیف‌های بصری و قضاوت‌های ارزشی نشان‌دهندهٔ تنوع سبکی است، اما چگونگی تأثیر آنها بر لحن راوی و نحوهٔ تعامل راوی با مخاطب هنوز به‌صورت نظام‌مند بررسی نشده است؛ برای نمونه، آیا تصاویر شاعرانه در توصیف رؤیاها، لحن را نمایشی‌تر می‌کند؟ یا قضاوت‌های ارزشی لحن را به سوی هدایت‌گری سوق می‌دهد؟ این مسئله، به‌ویژه در متنی که هدف آن آموزش و هدایت است، نیازمند تحلیل عمیق است.

مسئلهٔ بعد، تأثیر لحن بر تجربهٔ مخاطب است. لحن راوی هم داستان را روایت می‌کند و هم تجربهٔ عاطفی و شناختی مخاطب را هم هدایت می‌کند (تولان، ۲۰۱۶: ۱۲۰). در سورهٔ یوسف، داستان با لحظات عاطفی، مانند جدایی یوسف از خانواده و لحظات معنوی، مانند تحقق رؤیا، آمیخته است. در این متن، لحن راوی می‌تواند مخاطب را به سوی همدلی، تأمل یا عبرت‌آموزی سوق دهد؛ بااین‌حال، چگونگی تعامل این لحن با مخاطب و تأثیر آن بر فهم پیام‌های داستان، همچنان جای بررسی دارد؛ برای مثال، آیا لحن عاطفی در گفت‌وگوهای خانوادگی، حس همدلی را تقویت می‌کند؟ یا لحن قضاوت‌گر در مذمت رفتارهای نادرست، مخاطب را به تأمل اخلاقی دعوت می‌کند؟ این مسئله، به‌ویژه در متنی با هدف تربیتی، نیازمند کاوش دقیق است.

این مسائل، در مجموع، خلأهایی را در تحلیل روایی سورهٔ یوسف نشان می‌دهد که این پژوهش قصد دارد با روش تحلیل محتوای کیفی و مبتنی بر تحلیل متن سورهٔ یوسف و با استفاده از چارچوب روایت‌شناسی ژرار ژنت، ویژگی‌های سبکی و بلاغی لحن راوی را

بررسی و به پرسش‌های پژوهشی زیر پاسخ دهد.

۱. لحن راوی الهی در سورهٔ یوسف، چگونه از طریق فنون زبانی و بلاغی، داستان را به ابزاری برای هدایت معنوی و اخلاقی تبدیل می‌کند؟

۲. کدام ویژگی‌های سبکی و بلاغی در لحن راوی داستان یوسف به کار گرفته شده‌اند و چگونه بر تنوع لحن تأثیر می‌گذارند؟

۳. لحن راوی در سورهٔ یوسف، چه نقشی در تجربهٔ عاطفی و شناختی مخاطب و تقویت پیام‌های تربیتی داستان ایفا می‌کند؟

۲- پیشینه

با وجود اهمیت لحن راوی در شکل‌دهی تجربهٔ روایی، تحلیل نظام‌مند آن در متون دینی و قرآنی، به‌ویژه سورهٔ یوسف، کمتر مورد توجه قرار گرفته و بسیاری از مطالعات پیشین بر دیگر جنبه‌های این سوره، تمرکز دارد؛ بنابراین، جنبه‌های روایی، به‌ویژه لحن، اغلب به‌صورت پراکنده یا بدون چارچوب نظری منسجم بررسی شده است. این خلأ، موجب شکل‌گیری پژوهش حاضر گردیده است.

تحلیل روایی داستان‌های قرآنی در پژوهش‌های زیادی مورد توجه قرار گرفته است. سورهٔ یوسف به‌دلیلِ ویژگی‌هایی مانند بلندی داستان و انسجام متن، بیشتر بررسی شده است. میر (۱۹۹۲) در مقاله‌ای که در نشریهٔ «جهان اسلام[1]» منتشر نموده و با ترجمهٔ ابوالفضل حری در نشریهٔ کتاب ماه دین در سال ۱۳۹۱ انتشار یافته است، طرح، مضامین و شخصیت‌های این داستان را از منظر ادبی تحلیل نموده است. صالحی (۱۳۹۵) طرح داستان یوسف را در چارچوب الگوی سیمپسون بررسی کرده است. در مقالهٔ دیگری، آیت‌الهی (۱۳۸٦) به صورت کلی، عناصر داستان این سوره را تحلیل نموده است. پژوهش دیگری که رجبی و آذر (۱۳۹۱) سامان داده‌اند به بررسی و تحلیل طرح داستان یوسف با تأکید بر نظریهٔ پیرنگ لاریوای پرداخته است. در پژوهش اقارب‌پرست و مطیع (۱۳۹۷)، تحلیل داستان یوسف بر پایهٔ روایت‌شناسی با تکیه بر نظریهٔ ژپ لینت ولت ارائه شده است. بررسی واحدهای روایی داستان یوسف در چهار متن تفسیری کهن فارسی نیز در پژوهش دشتی آهنگر (۱۳۹۸)، پدید آمده است.

پژوهش‌های یادشده علی‌رغم تحلیل ادبی و اغلب روایی داستان یوسف، از نظر موضوع و رویکرد تحلیلی، متفاوت از پژوهش حاضر هستند و هم‌پوشانی با آن ندارند. نزدیک‌ترین پژوهش به این مقاله را مرامی و همکاران (۱۴۰۱) سامان داده‌اند که زمانمندی

1. The Muslim World.

سال دهم
شمارهٔ دوم
پیاپی: ۱۹
پاییز و زمستان
۱۴۰۵

روایت در داستان یوسف را براساسِ نظریهٔ ژرار ژنت بررسی کرده است. با وجود قرابت این مقاله با پژوهش پیش‌رو، تفاوت اصلی آنها را می‌توان در کلی بودن پژوهش مذکور در تحلیل داستان، براساسِ نظریهٔ ژرار ژنت دانست؛ درحالی‌که پژوهش حاضر با تمرکز بر بخشی از آن نظریه، صرفاً بر تحلیل محور لحن راوی، براساس نظریهٔ ژرار ژنت، شکل گرفته و به‌تفصیل به بررسی آن با ذکر نمونه‌های متعدد و متنوع از آیات سورهٔ یوسف پرداخته و نقش، نوع و کارکردهای لحن را در آن داستان تحلیل نموده است؛ ازاین‌رو، این پژوهش دارای تفاوت با کارهای پیشین و درنتیجه، نوآوری است.

۳- نظریهٔ روایت‌شناسی ژرار ژنت

دانش «روایت‌شناسی» مجموعه‌ای از اصول کلی دربارهٔ ژانرهای روایی، نظام‌های حاکم بر روایت و ساختار پیرنگ است که به تحلیل چگونگی شکل‌گیری و سازماندهی روایت‌ها در متون ادبی و غیرادبی می‌پردازد (مکاریک، ۱۳۸۴: ۱۴۹). روایت، بنیادی‌ترین اصل متون نمایشی و داستانی است و شناخت شیوه‌های کارکرد آن، فهم عمیق‌تر متون ادبی را تسهیل می‌کند (وبستر، ۱۳۸۱: ۷۹ و ۹۲). در متون دینی، مانند سورهٔ یوسف که به‌دلیلِ روایت نمایشی و منسجم خود باعنوانِ «أحسن‌القصص»، یعنی بهترین داستان‌ها، توصیف شده است (یوسف: ۳)، روایت‌شناسی ابزار قدرتمندی برای درک پیام‌های عاطفی، اخلاقی و تربیتی ارائه می‌دهد. ساختارگرایان روایت را شامل نقل حوادث داستان، چگونگی بیان آن‌ها و سازماندهی روایت می‌دانستند (بنت و رویل، ۱۳۸۸: ۷۲) و این دیدگاه‌ها پایه‌ای برای نظریه‌های پیشرفته‌تر فراهم کرد.

«ژرار ژنت»[1]، نظریه‌پرداز برجستهٔ فرانسوی در آثار خود چارچوبی منسجم برای تحلیل روایت ارائه کرده است. او روایت را به سه سطح داستان، روایت و روایتگری تقسیم می‌کند (ایگلتون، ۱۳۸۰: ۱۴۵). داستان به توالی حوادث، به‌ترتیبی که واقعاً رخ داده‌اند، اشاره دارد. روایت ترتیب و شیوهٔ ارائه رویدادها در متن است و روایتگری فرآیند نقل داستان و رابطهٔ راوی با آن را دربرمی‌گیرد (همان). ژنت برای اولین بار، بین داستان و روایت تمایز قائل شد و داستان را توالی حوادث، به‌ترتیب وقوع واقعی و روایت را به‌ترتیب ارائهٔ رویدادها در متن، معرفی کرد. این سه سطح از طریق سه مؤلفهٔ زمان، وجه و آوا یا لحن روایی با یکدیگر تعامل دارند (قهرمانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۳). به‌واقع در نظریهٔ ژرار ژنت، برای بررسی و تحلیل داستان، از منظر روایت‌شناسی، سه مؤلفهٔ یادشده

1. Gérard Genette.

مطرح و روایات در قالب این عناصر بررسی می‌گردد تا وجود و ضرایب بهره‌گیری از این مؤلفه‌ها و زیرمجموعهٔ آنها سنجیده شود (طلایی و همکاران، ۱۴۰۲: ۲۶۱). این تمایز برای تحلیل متون پیچیده‌ای مانند سورهٔ یوسف که روایتی چندلایه با پیام‌های عمیق دینی دارد، بسیار کاربردی است.

«لحن» در اصطلاح ادبی، احساسی است که گوینده می‌خواهد منتقل کند (شمیسا، ۱۳۸۳: ۲۹۵) و به جنبه‌ای عاطفی و احساسی اشاره دارد که گوینده قصد انتقال آن را دارد و با نحوهٔ برخورد راوی با مخاطب و آهنگ بیان او مرتبط است. این مؤلفه در آثار گوناگون شعر و نثر می‌تواند انواع مختلفی مانند رسمی، عامیانه، طنزآمیز، حماسی یا غنایی داشته باشد و تحت تأثیر عواملی نظیر واج‌ها، شیوهٔ گزینش واژه‌ها، ساختار جملات، انواع صنایع ادبی و فضای سبکی اثر شکل می‌گیرد (انوشه، ۱۳۸۱: ۲/ ۱۲۱). در این معنا، لحن، کیفیت عاطفی و سبکی صدای راوی است که از طریق انتخاب واژگان و ساختارهای زبانی، معنا و احساس روایت را منتقل می‌کند (انوشه، ۱۳۸۱: ۲/ ۱۲۱).

در نظریهٔ ژنت، «آوا» یا «صدا» که باعنوانِ «لحن» نیز شناخته می‌شود به رابطهٔ راوی با روایت از دیدگاه موقعیت‌های زمانی مکانی می‌پردازد. این مؤلفه بررسی می‌کند که زمان روایت و زمان متن چه نسبتی با یکدیگر دارند و چگونه راوی موقعیت‌های متفاوت زمانی مکانی را در داستان بازگو می‌کند (احمدی، ۱۳۸۰: ۳۱۷)؛ به عبارت دیگر، مفهوم روایت‌شناختی لحن که ژنت آن را به‌صورت منسجم معرفی کرد به لحن یا صدای راوی اشاره دارد و پیش از او، روایت‌شناسان بین حالت (وجه) و لحن تفاوتی قائل نبودند. لحن روایت با دو بُعد دیگر، یعنی نسبت زمان روایت رویدادها با زمان وقوع آن‌ها و موقعیت و مکان راوی در نقل روایت در پیوند است. (اسکولز، ۱۳۷۹: ۲۳۲)

برای تحلیل لحن راوی در سورهٔ یوسف، موقعیت راوی نقش اساسی دارد. این موقعیت لحن را با اقتدار و هدایت‌گری همراه می‌کند؛ زیرا راوی قرآنی کاملاً معتبر است و برخلافِ متون ادبی غیردینی، هیچ‌گونه عدم اطمینان در روایت، وجود ندارد. ویژگی‌های سبکی و بلاغی متن، مانند استفاده از تشبیه، استعاره، تکرار واژه‌ها و گفت‌وگوهای نمایشی بین شخصیت‌ها به ایجاد لحنی پویا و اثرگذار کمک می‌کند. آهنگ آیات، به‌ویژه در بخش‌های گفت‌وگومحور یا توصیف رنج و پیروزی یوسف، بر جنبهٔ عاطفی و تربیتی لحن تأکید دارد. لحن همچنین برای تأثیرگذاری بر مخاطب اولیه که در وهلهٔ نخست، شخص پیامبر اکرم(ص) و سپس مردم مکه بودند و نیز برای مخاطبان بعدی طراحی شده است، از طریق تأکید بر درس‌های اخلاقی و عاطفی تقویت می‌شود.

سال دهم
شمارهٔ دوم
پیاپی: ۱۹
پاییز و زمستان
۱۴۰۵

۴- تحلیل لحن راوی در داستان یوسف(ع)

داستان حضرت یوسف(ع) از تحکم و انسجام مستحکمی پیروی کرده است و خواننده با خواندن و درک بخش اولیه داستان، خودبه‌خود، به سمت ادامهٔ داستان سوق پیدا می‌کند تا به پایان و هدف کلی آن دست یابد (حاجی‌زاده و همکاران، ۱۴۰۴: ۱۳۸). در این پژوهش، تحلیل محتوای داستان یوسف در سه محور «موقعیت راوی»، «ویژگی‌های سبکی و بلاغی» و «تغییرات لحن در روایت»، براساسِ چارچوب روایت‌شناسی ژرار ژنت، دسته‌بندی شده است. موقعیت راوی جایگاه برون‌داستانی و دانای کل راوی الهی را مشخص می‌کند که پایهٔ تحلیل لحن است. ویژگی‌های سبکی و بلاغی ابزارهای زبانی را بررسی می‌کند که لحن را شکل می‌دهد. تغییرات لحن نیز پویایی لحن را در روایت نشان می‌دهد. این سه محور، به‌ترتیب، ساختار، ابزار و عملکرد لحن را پوشش می‌دهند تا تحلیلی جامع و نظام‌مند ارائه شود که در ادامه با ارائهٔ کلیات و بررسی دو نمونه برای هریک از محورهای ذکرشده، بدان می‌پردازیم.

۴-۱- موقعیت راوی

در چارچوب روایت‌شناسی ژرار ژنت، موقعیت راوی که عاملی محوری در شکل‌گیری لحن راوی است، به جایگاه او در برابر داستان از منظر زمانی و مکانی و اقتدارش در نقل روایت، وابسته است (ژنت، ۱۹۸۰: ۲۱۲) راوی می‌تواند در زمان‌های مختلفی نسبت به رویدادها قرار گیرد: پیشازمانی[1] که لحنی پیش‌گویانه ایجاد می‌کند؛ همزمانی[2] که فوریت و نمایش را منتقل می‌کند؛ پسازمانی[3] که اغلب لحنی تأملی یا قضاوت‌گر به همراه دارد (همان، ۲۱۷). از نظر مکانی، راوی ممکن است درون‌متنی باشد که لحنی صمیمی یا محدود به دیدگاه شخصی به روایت می‌بخشد یا برون‌داستانی که با فاصله‌گیری از داستان، لحنی متعالی و اقتدارگرا ایجاد می‌کند (تایسن، ۱۳۸۷: ۳۶۴). این جابه‌جایی بر گفتار و لحن او تأثیر می‌گذارد (اخوت، :۱۳۷۱ ۲۰۵). لحن یا صدای راوی به این معنا است که روایت از چه راوی استفاده می‌کند و شامل پرسش‌هایی مانند «روایت بیان کیست؟»، «تا چه حد رسا است؟» و «چقدر قابل اعتماد است؟» می‌شود (احمدی، ۱۳۸۰: ۳۱۷). هنگام تحلیل صدا، رابطهٔ راوی (عمل روایتگری) با داستانی که گفته می‌شود و روشی که داستان با آن بیان می‌شود، بررسی می‌گردد (دزفولیان و مولودی، ۱۳۸۸: ۹۰). این مؤلفه به دو جنبه تقسیم می‌شود: روایت از کجا صورت گرفته است (از داخل متن یا خارج از متن)

1. prolepsis.
2. Synchrony.
3. analepsis.

و زاویهٔ دید یا کانونی‌سازی که به این پرسش پاسخ می‌دهد که روایت از دیدگاه چه کسی شکل می‌گیرد.

ژنت معتقد است که روایت می‌تواند کانونی‌سازی نشده باشد یا کانونی‌سازی داخلی (از دیدگاه شخصیتی در داستان) یا خارجی (از دیدگاه راوی خارج از داستان) داشته باشد (یعقوبی، ۱۳۹۱: ۲۹۴). زاویه دید همان مکان روایت است که شامل درون‌داستانی و برون‌داستانی است. روایت درون‌داستانی را راوی اول شخص یا دوم شخص و روایت برون‌داستانی را راوی سوم شخص بیان می‌کند. راوی سوم شخص شامل یکی از موارد «دانای کلِّ نامحدود»[1]، «دانای کلِّ محدود»[2] و «دانای کلِّ نمایشی»[3] است. دانای کلِّ نامحدود از همهٔ رخدادها، گفت‌وگوها، افکار و احساسات شخصیت‌ها آگاهی کامل دارد. از نکات دیگر در نظریهٔ ژنت، «دیدگاه»[4] است که از آن باعنوان «کانون روایت»[5] و «چشم‌انداز»[6] نیز یاد می‌شود و منظری است که نویسنده یا راوی برای نگریستن به داستان خود انتخاب می‌کند (شفق و همکاران، ۱۳۹۲: ۷). انواع دیدگاه شامل «دیدگاه برتر» یا دانای کل، «دیدگاه همسان» یا کانون درونی و «دیدگاه خارج» یا کانون بیرونی است. در این میان، دیدگاه برتر دیدگاهی است که راوی از پشت سر یا بالا به وقایع یا شخصیت‌های داستان نگاه می‌کند؛ او جایگاهش برتر است و به‌عبارتی، دانای کلی است که از شخصیت‌ها آگاهی کامل دارد. ژنت دیدگاه برتر را «بدون شعاع کانونی» می‌داند (اخوت، ۱۳۷۱: ۹۷). ژنت در پژوهش‌های خود چهار سطح از گفتار را معرفی کرده که با آنها گونه‌های متعدد گنجاندن کلام در سخن مشخص می‌شود: گفتار مستقیم، گفتار غیرمستقیم، گفتار غیرمستقیم آزاد و گفتار روایت‌شده. (برای آگاهی بیشتر نک: اخوت، ۱۳۷۱: ۹۷؛ تودوروف، ۱۳۸۲: ۵۷؛ اوجبی، ۱۳۸۹: ۱۲۴)

اعتبار راوی نیز بر لحن تأثیر عمیقی دارد؛ راوی معتبر که اطلاعاتش حقیقت پذیرفته می‌شود، لحنی مطمئن و هدایت‌گر تولید می‌کند؛ درحالی‌که راوی با اعتبار مشروط یا محدود ممکن است لحنی تردیدآمیز یا چندلایه داشته باشد (شلومیت ۷، ۲۰۰۲: ۱۰۰-۱۰۲). میزان دخالت راوی نیز تعیین‌کننده است؛ دخالت فعال، مانند اظهارنظر مستقیم، لحنی جهت‌دار یا قضاوت‌گر ایجاد می‌کند؛ درحالی‌که روایت

1. unlimited omniscient.
2. limited omniscient.
3. dramatic omniscient.
4. perspective.
5. the narrative center.
6. View.
7. Rimmon-Kenan, Shlomith.

سال دهم
شمارهٔ دوم
پیاپی: ۱۹
پاییز و زمستان
۱۴۰۵

منفعل‌تر به لحنی خنثی و گزارش‌گونه منجر می‌شود (ژنت، ۱۹۸۰: ۲۵۹-۲۶۲). این عوامل با یکدیگر، لحن را به ابزاری برای شکل‌دهی به تجربهٔ روایی تبدیل می‌کنند؛ به‌گونه‌ای که جایگاه راوی نحوهٔ تعامل روایت با مخاطب را هدایت می‌کند. (ابوت[1]، ۲۰۰۸: ۶۸).

در سورهٔ یوسف، موقعیت راوی الهی، یک راوی برون‌داستانی و دانای کل استکه لحن راوی را به نحوی متمایز شکل می‌دهد. این راوی از منظری فراتر از زمان و مکان داستان عمل می‌کند که لحنی سرشار از اقتدار و قاطعیت ایجاد می‌کند. دانایی مطلق راوی که به تمام جزئیات داستان و سرنوشت شخصیت‌ها اشراف دارد، لحنی مطمئن و عاری از ابهام به روایت می‌بخشد. اعتبار مطلق راوی الهی از جایگاه متعالی و بی‌بدیل او نشئت می‌گیرد و لحنی هدایت‌گر و تربیتی تولید می‌کند که هدفش ارائهٔ عبرت و حکمت است. دخالت فعال راوی که از طریق تأکید بر خواست خداوند و درس‌های اخلاقی بروز می‌یابد، لحنی قضاوت‌گر و هدفمند ایجاد می‌کند. این لحن، با زبانی صریح و تأثیرگذار، روایت را به ابزاری برای تعالی معنوی تبدیل می‌کند.

۴-۱-۱- تحلیل آیهٔ ۷

آیهٔ ﴿لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِلسَّائِلِينَ﴾ (یوسف: ۷) ساختاری موجز دارد که در آغازین آیات سوره، متکفل آگاهی‌بخشی و اهتمام مخاطب گردیده است (سیدقطب، ۱۴۲۵: ۴/ ۱۹۷۳)؛ بر این اساس، لحن آیه نیز تأملی، عبرت‌آموز و هدایت‌گر است که جایگاه راوی الهی را تأیید می‌کند. عبارت «لَقَدْ كَانَ» با تأکید قطعی و استفاده از حرف تحقیق «قد» لحنی قضاوت‌گر و اطمینان‌بخش ایجاد می‌کند که داستان را واقعیتی مسلّم و درس‌آموز ارائه می‌دهد. واژهٔ «آيَاتٌ» (نشانه‌ها) با معرفی داستان یوسف که مجموعه‌ای از درس‌های حکمت‌آمیز است و لحنی تربیتی و عبرت‌آموز به آیه می‌بخشد، بر هدفمندی راوی در هدایت مخاطبان تأکید دارد. (طباطبایی، ۱۳۹۰: ۱۱/ ۸۷) بر آن است که این واژه، دلالت بر توحید الهی می‌کند و اشاره به این حقیقت دارد که خدا، ولی و همراه بندگان خویش است و عهده‌دار آن است که آنان را به عرش عزت برساند.

عبارت «لِلسَّائِلِينَ» (برای جویندگان) لحن را به سوی حالتی دعوت‌کننده و فراگیر سوق می‌دهد که نه‌تنها مخاطب اولیه، بلکه هر جویای حقیقتی را خطاب قرار می‌دهد. این انتخاب واژگانی، داستان را به ابزاری برای تأمل و یادگیری تبدیل می‌کند. ساختار کوتاه

1. Abbott, H. Porter.

و صریح آیه، مشابه آیهٔ ۳، لحنی قاطع و عاری از ابهام ایجاد می‌کند که دانایی مطلق و اعتبار راوی را منعکس می‌کند. این لحن، با جهت‌گیری تربیتی، بر نقش روایت که منبعی برای حکمت است، تأکید دارد.

۴-۱-۲- تحلیل آیهٔ ۱۰۲

آیهٔ ﴿ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ الَّذِي نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ﴾ (یوسف: ۱۰۲) نمونه‌ای دیگر است که به پیامبر(ص) خطاب شده است (طباطبایی، ۱۳۹۰: ۷۷/ ۲۵۰). این آیه از طریق انتخاب واژگان، ساختار دستوری و جهت‌گیری روایی، لحنی اقتدارگرا، هدایت‌گر و تأملی را به نمایش می‌گذارد که جایگاه راوی الهی، برون‌داستانی، دانای کل و معتبر را به‌صورت برجسته بازتاب می‌دهد. عبارت ﴿ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ﴾ (این از اخبار غیب است) با تأکید بر منشأ غیبی روایت، لحنی متعالی و اطمینان‌بخش ایجاد می‌کند که بر دانای کل بودن راوی دلالت دارد. این عبارت، داستان را فراتر از دسترس بشری معرفی می‌کند که تنها از طریق راوی الهی قابل دسترسی است و لحنی قاطع و غیرقابل خدشه به آیه می‌بخشد. ضمیر «نُوحِيهِ إِلَيْكَ» (آن را به تو وحی می‌کنیم) با ارجاع مستقیم به فرآیند وحی، بر اعتبار مطلق راوی تأکید دارد و لحنی هدایت‌گر و معنوی ایجاد می‌کند که هدفش انتقال حکمت به پیامبر(ص) است.

عبارت ﴿وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ﴾ (و تو نزد آن‌ها نبودی آن‌گاه که تصمیم گرفتند و توطئه کردند) با اشاره به عدم حضور مخاطب در صحنهٔ رویدادها، اشارهٔ دیگری به وحیانیت قرآن و عدم حصول این داستان از طریقی جز وحی دارد (حوی، ۱۴۲۴: ۵/ ۲۷۰۳) و لحنی تأملی و قضاوت‌گر به آیه می‌بخشد. این بخش، با برجسته کردن فاصلهٔ زمانی‌ـ‌مکانی بین مخاطب و رویدادهای داستان، جایگاه برون‌داستانی راوی را تقویت می‌کند و لحنی متعالی ایجاد می‌کند که بر اشراف کامل راوی به جزئیات پنهان داستان (مانند توطئه برادران) دلالت دارد. واژهٔ «يَمْكُرُونَ» (توطئه می‌کنند) با بار معنایی منفی، قضاوت ارزشی راوی را منعکس می‌کند و لحنی سرزنش‌آمیز و عبرت‌آموز به آیه می‌افزاید که رفتار برادران را نمونه‌ای از خطا معرفی می‌کند. ساختار خبری و موجز آیه، با جملات مستقیم و صریح، لحنی روشن و مؤثر ایجاد می‌کند که از ابهام یا تردید به‌دور است و بر دانایی و اعتبار راوی تأکید دارد. این لحن، با جهت‌گیری تربیتی، داستان را به ابزاری برای تأمل و یادگیری تبدیل می‌کند که در عین حال که رویدادها را گزارش می‌دهد، مخاطب را به سوی فهم عمیق‌تر هدایت می‌کند.

سال دهم
شمارهٔ دوم
پیاپی: ۱۹
پاییز و زمستان
۱۴۰۵

۴-۲- ویژگی‌های سبکی و بلاغی

در چارچوب روایت‌شناسی ژرار ژنت، ویژگی‌های سبکی و بلاغی لحن راوی به انتخاب واژگان، ساختارهای دستوری و شگردهای بلاغی بستگی دارد که نحوهٔ ارائهٔ روایت و تأثیر آن بر مخاطب را شکل می‌دهند (ژنت، ۱۹۸۰: ۲۶۱). این ویژگی‌ها، از طریق آهنگ جملات، تکرار، تصاویر شاعرانه یا قضاوت‌های ارزشی، لحن را به محملی برای انتقال معنا و هدایت عاطفی و شناختی مخاطب تبدیل می‌کند. سبک روایی می‌تواند از طریق جملات خبری صریح، لحنی قاطع و هدایت‌گر ایجاد کند؛ درحالی‌که استفاده از زبان شاعرانه یا گفت‌وگوهای مستقیم، لحنی عاطفی یا نمایشی به وجود می‌آورد (هرمان، ۲۰۰۹: ۸۵). فنون بلاغی مانند تأکید، تضاد یا ارجاعات نمادین، لحن را تقویت و پیام روایت را برجسته می‌کند. به گفتهٔ تولان، انتخاب واژگان و ساختارهای زبانی می‌تواند اقتدار راوی را تثبیت کند یا حس همدلی با شخصیت‌ها را در مخاطب برانگیزد (تولان، ۲۰۱۶: ۱۱۲). فنون بلاغی که ابزار زبانی است، نقش محوری در تثبیت جایگاه برون‌داستانی و دانای کلِّ راوی در روایت دارد. این فنون، از طریق ساختارهای زبانی هدفمند، اقتدار و هویت متعالی راوی را در متون روایی، به‌ویژه متون دینی، برجسته می‌کند. در چارچوب روایت‌شناسی ژرار ژنت، جایگاه راوی که هدایت‌کنندهٔ روایت است، از طریق فنونی مانند استعاره، تکرار و کنایه تقویت می‌شود.

چنان‌که در نمونه‌هایی از سورهٔ یوسف نیز بیان خواهد شد، به نظر می‌رسد که استعاره، با ایجاد تصاویر نمادین، جایگاه راوی را در مقام ناظری دانا و حکیم، تثبیت می‌کند؛ برای مثال، استفاده از نمادهای طبیعی در توصیف رویدادها، روایت را به سطحی برتر ارتقا می‌دهد و اقتدار راوی را در ارائهٔ حقیقت، نشان می‌دهد. تکرار واژگان کلیدی، مانند عبارات تأکیدی، توجه مخاطب را به پیام‌های محوری جلب و جایگاه راوی را باعنوانِ مرجعی معتبر، تقویت می‌کند. این فن، با ایجاد آهنگ کلام، روایت را منسجم و تأثیرگذار می‌سازد. کنایه، با ایجاد لایه‌های معنایی پنهان، جایگاه دانای کلِّ راوی را برجسته می‌کند و با اشارهٔ غیرمستقیم به نیت‌های شخصیت‌ها یا پیامدهای رویدادها، آگاهی فراگیر راوی را نشان می‌دهد و لحنی قضاوت‌گر ایجاد می‌نماید که مخاطب را به تأمل دعوت می‌کند؛ همچنین، فنونی مانند تقابل‌های زبانی، با ایجاد تضاد بین خیر و شر، جایگاه راوی را در مقام مفسری اخلاقی تثبیت می‌کند. این تقابل‌ها، با برجسته کردن ارزش‌های روایی، راوی را در موقعیتی قرار می‌دهد که نه‌تنها داستان را روایت می‌کند، بلکه آن را هدایت می‌کند. در مجموع، این فنون، با تقویت لحن نمایشی و هدایت‌گر، جایگاه راوی را از یک ناظر ساده به

یک راهنمای معنوی ارتقا می‌دهد؛ در نتیجه، فنون بلاغی با ایجاد انسجام روایی و تأثیر عاطفی، اقتدار و هویت متعالی راوی را در برابر مخاطب، تثبیت کرده و روایت را به ابزاری برای هدایت و آموزش تبدیل می‌کند.

در داستان یوسف نیز ویژگی‌های سبکی و بلاغی لحن راوی الهی که از جایگاه برون‌داستانی و دانای کل برخوردار است، با استفاده از زبان صریح، تصاویر شاعرانه و شگردهای بلاغی، اقتدار و هدایت‌گری را منتقل می‌کند. راوی از جملات خبری کوتاه و قاطع استفاده می‌کند که لحنی اطمینان‌بخش و معتبر ایجاد می‌کند و روایت را حقیقتی غیرقابل خدشه ارائه می‌دهند. تکرار واژگان محوری، مانند ارجاعات به مشیت الهی یا نشانه‌ها، لحنی تأملی و عبرت‌آموز به وجود می‌آورد که داستان را به مجموعه‌ای از درس‌های معنوی تبدیل می‌کند. تصاویر شاعرانه، مانند توصیف‌های بصری از صحنه‌های برجسته، لحنی نمایشی و عاطفی ایجاد می‌کند که مخاطب را در تجربهٔ احساسی داستان، همراه می‌سازد. فنون بلاغی مانند تضاد بین خیر و شر یا تقوا و گناه و تأکیدها، لحنی قضاوت‌گر به روایت می‌بخشد که رفتارهای شخصیت‌ها را ارزیابی و پیام‌های اخلاقی را برجسته می‌کند. استفاده از گفت‌وگوهای مستقیم که احساسات و انگیزه‌های شخصیت‌ها را آشکار می‌کند، لحنی صمیمی و همدلانه ایجاد می‌کند؛ درحالی‌که مواضع راوی، با زبانی متعالی، لحن را به سوی هدایت‌گری و حکمت سوق می‌دهد. این ویژگی‌های سبکی و بلاغی با دقت در ساختار روایت به کار گرفته شده‌اند و لحن راوی الهی را به ابزاری قدرتمند برای انتقال پیام‌های تربیتی و معنوی، تبدیل می‌کند.

۴-۲-۱- تحلیل آیهٔ ۴

آیهٔ ﴿إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ﴾ (یوسف: ٤)، نقطهٔ آغاز داستان یوسف، از طریق ویژگی‌های سبکی و بلاغی برجسته، لحن راوی الهی را به شکلی نمایشی، عاطفی و هدایت‌گر شکل می‌دهد که جایگاه برون‌داستانی، دانای کل و معتبر او را بازتاب می‌دهد. این آیه، با استفاده از گفت‌وگوی مستقیم، تصاویر عاطفی، تکرار واژگانی و ساختار موجز، لحنی چندلایه ایجاد می‌کند که مخاطب را در فضای روایی داستان، غوطه‌ور می‌سازد و زمینه‌ساز پیام‌های معنوی و تربیتی روایت می‌شود.

اولین ویژگی سبکی، استفاده از گفت‌وگوی مستقیم در عبارت ﴿إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ﴾، است که لحنی صمیمی و عاطفی به آیه می‌بخشد. استفاده از عبارت

سال دهم
شمارهٔ دوم
پیاپی: ۱۹
پاییز و زمستان
۱۴۰۵

«یَا أَبَتِ» (ای پدرم) نشان‌دهندهٔ رحمت، رأفت و شفقت مابین یوسف و یعقوب است (طباطبایی، ۱۳۹۰: ۱۱/ ۷۷) و این خطاب با لحن محترمانه و عاطفی، رابطهٔ نزدیک یوسف و پدرش را منتقل می‌کند و حس همدلی را در مخاطب برمی‌انگیزد. این گفت‌وگوی مستقیم با ارائهٔ صدای یوسف از منظر راوی الهی، لحنی نمایشی ایجاد می‌کند که مخاطب را به‌طورِ مستقیم وارد صحنهٔ رؤیا می‌سازد و انتظار برای تحولات بعدی را تقویت می‌کند. به گفتهٔ سیسرون (۱۳۵٤: ۳۲۵) ساختار موجز گفت‌وگو، با حذف جزئیات غیرضروری و تأکید بر عبارات محوری، شدت عاطفی را از طریق فشردگی و بیان مستقیم تقویت می‌کند. این ساختار، با ایجاد آهنگ کلام سریع و هدفمند، احساسات شخصیت‌ها را بی‌واسطه منتقل کرده و مخاطب را در لحظه‌های عاطفی غوطه‌ور می‌سازد. تمرکز روایی با برجسته‌سازی نکات محوری گفت‌وگو افزایش یافته و لحنی فشرده و تأثیرگذار ایجاد می‌شود که روایت را پویا و منسجم نگه می‌دارد.

ویژگی بلاغی برجستهٔ این آیه، استفاده از تصاویر شاعرانه در عبارت ﴿أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ﴾ (یازده ستاره و خورشید و ماه) است که لحنی خیال‌انگیز و نمادین ایجاد می‌کند. این تصویر، با به‌کارگیری نمادهای آسمانی، رؤیای یوسف را نشانه‌ای از عظمت و مشیت الهی معرفی می‌کند و لحنی متعالی و هدایت‌گر به آیه می‌بخشد. انتخاب واژگان آسمانی (ستاره، خورشید، ماه)، نه‌تنها حس شگفتی و عظمت را منتقل می‌کند، بلکه با ایجاد کنتراست[1] بین دنیای مادی و معنوی، مخاطب را به تأمل در معنای عمیق‌تر رؤیا، دعوت می‌کند. این شگرد بلاغی، که از طریق زبان شاعرانه و نمادین عمل می‌کند، لحن راوی را به سوی حالتی عبرت‌آموز سوق می‌دهد که داستان را منبعی برای حکمت ارائه می‌دهد.

تکرار واژهٔ «رَأَیْتُ» (دیدم) در «إِنِّی رَأَیْتُ» و «رَأَیْتُهُمْ»، فن بلاغی دیگری برای تأکید است (طبرسی، ۱۳۷۲: ۵/ ۳۱۹) که درنتیجه، لحنی تأکیدآمیز و در عین حال، نمایشی به آیه می‌افزاید. این تکرار، با برجسته کردن تجربهٔ شخصی یوسف، حس اهمیت رؤیا را منتقل می‌کند و لحن را به سوی حالتی عاطفی و درگیرکننده هدایت می‌کند. این شگرد، با ایجاد آهنگ کلامی، توجه مخاطب را به مرکزیت رؤیا در داستان، جلب می‌کند و بر نقش آن که محرک و مسبّب وقوع ماجرای روایت است، تأکید دارد. همچنین، عبارت «لِی سَاجِدِینَ» (برای من سجده‌کنان) با بار معنایی

۱. کُنْتْراست (به فرانسوی: Contraste): (کُ تْ) [فر.] (اِ.) ۱ – تضاد احساسات و افکار و رنگ‌ها. ۲ – میزان اختلاف میان روشن‌ترین و تیره‌ترین بخش یک تصویر (فرهنگ معین).

قوی، لحنی قاطع و پیش‌گویانه ایجاد می‌کند که تحقق آینده‌ای عظیم را نوید می‌دهد. این انتخاب واژگانی که بر اقتدار و جایگاه والای یوسف در آینده، دلالت دارد، لحن راوی را به سوی حالتی هدایت‌گر و اطمینان‌بخش سوق می‌دهد که مخاطب را به اعتماد به مشیت الهی دعوت می‌کند. چنانکه سید قطب (۱۴۲۵: ۴/ ۱۹۷۱) تأکید دارد که این عبارت موجب شد که براساسِ احساس و بصیرتی که داشت متوجه شأن والای این فرزند در ورای این رؤیا گردد.

در مجموع، آیهٔ ٤ سورهٔ یوسف از طریق گفت‌وگوی مستقیم، تصاویر شاعرانه، تکرار واژگانی و ساختار موجز، لحنی نمایشی، عاطفی، هدایت‌گر و عبرت‌آموز ایجاد می‌کند که ویژگی‌های سبکی و بلاغی راوی الهی را به نمایش می‌گذارد. این لحن، با جلب توجه مخاطب به رؤیای یوسف و پیام‌های معنوی آن، روایت را به ابزاری برای انتقال حکمت و هدایت تبدیل می‌کند. ویژگی‌های این لحن در بخش‌های بعدی با بررسی آیات دیگر سورهٔ یوسف تعمیق خواهد شد.

۴-۲-۲- تحلیل آیهٔ ۱۱

آیهٔ ۱۱ سورهٔ یوسف مثالی دیگر است: ﴿قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ﴾. این آیه که بخشی از گفت‌وگوی برادران یوسف با پدرشان است، از طریق ویژگی‌های سبکی و بلاغی برجسته، لحن راوی الهی را به شکلی نمایشی، عاطفی و قضاوت‌گر شکل داده، جایگاه برون‌داستانی، دانای کل و معتبر او را بازتاب می‌دهد. لحن آیه، با استفاده از گفت‌وگوی مستقیم، فنون بلاغی مانند پرسش معترضه و تأکید و ساختار موجز، مخاطب را در فضای پرتنش و عاطفی روایت همراه می‌سازد.

اولین ویژگی سبکی، استفاده از گفت‌وگوی مستقیم در عبارت ﴿قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ﴾، است که لحنی نمایشی و عاطفی به آیه می‌بخشد. خطاب «يَا أَبَانَا» (ای پدر ما) با لحن صمیمی و توأم با احترام، ظاهراً حس اعتماد و نزدیکی برادران به پدرشان را منتقل می‌کند، اما از منظر راوی دانای کل که از نیت واقعی برادران آگاه است، این خطاب تلویحاً لحنی قضاوت‌گر و کنایه‌آمیز به آیه می‌افزاید. این گفت‌وگوی مستقیم، با ارائهٔ صدای برادران از منظر راوی الهی، مخاطب را به‌طورِ مستقیم وارد صحنهٔ گفت‌وگو می‌سازد و با ایجاد تنش روایی، حس تردید و انتظار برای تحولات بعدی را برمی‌انگیزد. ساختار موجز گفت‌وگو با حذف جزئیات غیرضروری، بر شدت عاطفی و تمرکز روایی می‌افزاید و لحنی فشرده و تأثیرگذار به وجود می‌آورد.

ویژگی بلاغی برجسته، استفاده از پرسش معترضه در ﴿مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ﴾

سال دهم
شمارهٔ دوم
پیاپی: ۱۹
پاییز و زمستان
۱۴۰۵

(چرا به ما درباره یوسف اعتماد نداری؟)، است که لحنی چالش‌برانگیز و عاطفی ایجاد می‌کند. این پرسش با لحن اعتراضی و ظاهراً دفاعی، تلاش برادران برای جلب اعتماد پدر را به نمایش می‌گذارد (نک: ابن‌عاشور، ۱۴۲۰: ۱۲/ ۲۸)، اما از منظر راوی که نیت پنهان آن‌ها را می‌داند، این شگرد بلاغی حس طنز و نکوهش را القا می‌کند. این تضاد بین ظاهر صمیمی و خیرخواهانهٔ گفتار برادران و نیت توطئه‌گرایانهٔ واقعی آن‌ها، لحنی قضاوت‌گر و سرزنش‌آمیز به آیه می‌بخشد که مخاطب را به تأمل در رفتار منافقانهٔ برادران دعوت می‌کند؛ بنابراین، این فن بلاغی با برجسته کردن عدم صداقت برادران، روایت را عبرتی اخلاقی ارائه می‌دهد.

فن بلاغی تأکید در عبارت ﴿وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ﴾ (و ما برای او خیرخواهیم) با استفاده از دو حرف تأکید «إِنَّ» و «لَ»، لحنی قاطع و نمایشی به آیه می‌افزاید. این تأکید، ظاهراً خیرخواهی برادران را برجسته می‌کند، اما از منظر راوی دانای کل که از نیت واقعی آن‌ها آگاه است، این ادعا لحنی کنایه‌آمیز و سرزنش‌آمیز ایجاد می‌کند. واژهٔ «نَاصِحُونَ» (خیرخواه) با بار معنایی مثبت در تضاد با نیت پنهان برادران، تلویحاً رفتار آن‌ها را که نمونه‌ای از ریاکاری است، نکوهش می‌کند. این شیوه، با ایجاد تقابل بین گفتار و نیت، لحن راوی را به سوی حالتی عبرت‌آموز و قضاوت‌گر هدایت و مخاطب را به تأمل در پیام‌های اخلاقی داستان دعوت می‌کند.

ساختار دستوری موجز آیه، با جملات خبری کوتاه و پی‌درپی، لحنی صریح و عاری از ابهام ایجاد می‌کند که جایگاه دانای کل و معتبر راوی الهی را تقویت می‌کند. این ساختار با تمرکز بر گفت‌وگو و حذف جزئیات غیرضروری، لحنی متمرکز و مؤثر به وجود می‌آورد که روایت را حقیقتی غیرقابل خدشه ارائه می‌دهد. ترکیب این ساختار با روش‌های بلاغی یادشده، لحنی ایجاد می‌کند که هم نمایشی و عاطفی است و هم قضاوت‌گر و عبرت‌آموز. این ویژگی‌ها، ریشه در جایگاه متعالی راوی دارد و آیه را به نقطه‌ای برجسته در روایت تبدیل می‌کند که تنش روایی را تقویت می‌نماید و زمینه‌ساز توطئهٔ برادران می‌شود.

۴-۳- تغییرات لحن در روایت

در چارچوب روایت‌شناسی ژرار ژنت، لحن راوی در طول روایت به دلیل تغییرات در ساختار روایی، جهت‌گیری گفتمان، یا تعامل با مخاطب می‌تواند دگرگون شود که این تغییرات به عوامل متعددی مانند پیشرفت داستان، نقش راوی در مراحل مختلف و هدف روایت بستگی دارد (ژنت، ۱۹۸۰: ۲۶۲). لحن ممکن است از حالت توصیفی

و خنثی به قضاوت‌گر، از عاطفی به تأملی یا از نمایشی به هدایت‌گر تغییر کند که هریک به نحوهٔ دخالت راوی و جایگاه او در برابر رویدادها وابسته است (همان، ۱۹۸۸: ۱۰۱-۱۰٤). این تغییرات به راوی امکان می‌دهد تا تجربهٔ مخاطب را در مراحل مختلف داستان هدایت کند؛ برای مثال، در آغاز یک روایت، لحن ممکن است معرفی‌کننده و زمینه‌ساز باشد؛ درحالی‌که در اوج داستان، لحنی نمایشی و تنش‌زا غالب می‌شود و در پایان، لحنی تأملی یا نتیجه‌گیرانه به کار گرفته می‌شود (ابوت، ۲۰۰۸: ۷۲). این پویایی لحن به راوی اجازه می‌دهد تا با تغییر در سطح دخالت یا تأکید بر جنبه‌های خاص داستان مخاطب را به سوی فهم عمیق‌تر هدایت کند؛ همچنین، تغییرات لحن می‌تواند از طریق انتخاب واژگان، ریتم جملات یا جابجایی بین گفت‌وگو و گزارش روایی ایجاد شود که هریک بر تأثیر عاطفی و شناختی روایت اثر می‌گذارد (ریمون-کنان، ۲۰۰۲: ۹۳-۹۵). تغییرات مذکور، به‌ویژه در روایت‌هایی با هدف تربیتی یا اخلاقی، ابزاری برای تقویت پیام اصلی داستان است.

در روایت یوسف، تغییرات لحن راوی الهی، باتوجه‌به مراحل مختلف داستان، به شکلی هدفمند و پویا بروز می‌یابد. در بخش‌های ابتدایی داستان، لحن راوی اغلب معرفی‌کننده و هدایت‌گر است که زمینهٔ روایت را برای مخاطب آماده می‌کند. این لحن، با تأکید بر ارادهٔ الهی، داستان را منبعی برای عبرت، معرفی می‌کند. با پیشرفت داستان به بخش‌های نمایشی، مانند توطئه‌ها یا مواجهه‌های عاطفی، لحن به سوی حالتی تنش‌زا و عاطفی تغییر می‌کند که از طریق گفت‌وگوهای شخصیت‌ها و توصیف‌های فشرده تقویت می‌شود. این تغییر، مخاطب را با تجربهٔ احساسی داستان همراه می‌سازد. در مراحل بعد، به‌ویژه در لحظات بحرانی، مانند آزمون‌های اخلاقی یا تحولات محوری، لحن راوی به سوی حالتی قضاوت‌گر و تأملی متمایل می‌شود که رفتارها و تصمیم‌های شخصیت‌ها را ارزیابی می‌کند و درس‌های اخلاقی را برجسته می‌سازد. در پایان روایت، لحن به سوی حالتی نتیجه‌گیر و عبرت‌آموز حرکت می‌کند که با زبانی متعالی و تربیتی، پیام‌های حکمت‌آمیز داستان را جمع‌بندی می‌کند. این تغییرات لحن که از دانایی مطلق و اعتبار الهی راوی نشئت می‌گیرد، روایت را به ابزاری برای هدایت معنوی و اخلاقی تبدیل می‌کند.

۴-۳-۱- تحلیل آیات ۴ تا ۶

آیات ٤ تا ٦ سورهٔ یوسف که گفت‌وگوی یوسف با پدرش، پاسخ یعقوب و اظهارنظر راوی الهی را دربرمی‌گیرد، تغییرات پویای لحن راوی را در مراحل ابتدایی روایت به

سال دهم
شمارهٔ دوم
پیاپی: ۱۹
پاییز و زمستان
۱۴۰۵

نمایش می‌گذارد و جایگاه راوی الهی، برون‌داستانی، دانای کل و معتبر را بازتاب می‌دهد. در آیهٔ ﴿إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ﴾ (یوسف: ٤)، لحن راوی با نقل گفت‌وگوی مستقیم یوسف، حالتی نمایشی و عاطفی ایجاد می‌کند. واژگان شاعرانه، مانند ﴿أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ﴾ (یازده ستاره و خورشید و ماه) و تکرار «رَأَيْتُ» (دیدم)، لحنی خیال‌انگیز و تأثیرگذار به وجود می‌آورد که مخاطب را در فضای رؤیایی و عاطفی گفت‌وگو درگیر می‌سازد. این لحن نمایشی، با معرفی رؤیای یوسف برای نقطه آغاز داستان، حس کنجکاوی و انتظار را در مخاطب برمی‌انگیزد و روایت را به سوی تنش‌های بعدی هدایت می‌کند.

در آیهٔ ﴿قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَى إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبِينٌ﴾ (یوسف: ٥)، لحن راوی با نقل پاسخ یعقوب به سوی حالتی هشداردهنده و عاطفی تغییر می‌کند. خطاب صمیمی «يَا بُنَيَّ» (ای پسرکم) و واژهٔ «كَيْدًا» (توطئه) لحنی محافظانه و پراحساس ایجاد می‌کند که نگرانی پدرانهٔ یعقوب را منتقل می‌کند. عبارت ﴿إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبِينٌ﴾ (همانا شیطان برای انسان دشمنی آشکار است) با قضاوت ارزشی، لحنی سرزنش‌آمیز و عبرت‌آموز به آیه می‌افزاید که رفتار احتمالی برادران را که نتیجهٔ وسوسهٔ شیطانی است، نکوهش می‌کند. این تغییر لحن از نمایشی به هشداردهنده، با حفظ جایگاه برون‌داستانی راوی، داستان را به سوی تنش‌های نمایشی پیش می‌برد و مخاطب را برای تحولات بعدی آماده می‌کند.

در ادامه، آیهٔ ﴿وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَى آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَى أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ (یوسف: ٦) شاهد تغییر لحن به حالتی تأملی و هدایت‌گر است. عبارت «وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ» (و این‌گونه پروردگارت تو را برمی‌گزیند) با ارجاع به مشیت الهی، لحنی قاطع و اطمینان‌بخش ایجاد می‌کند که جایگاه متعالی و دانای کلّ راوی را برجسته می‌سازد. واژگان «تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ» (تعبیر رؤیاها) و «يُتِمُّ نِعْمَتَهُ» (نعمتش را کامل می‌کند) لحنی تربیتی و امیدبخش به آیه می‌بخشد و آینده‌ای روشن برای یوسف و خاندانش را نوید می‌دهد. عبارت پایانی ﴿إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ (همانا پروردگارت دانا و حکیم است) با قضاوت ارزشی، لحنی تأملی و عبرت‌آموز ایجاد می‌کند که بر حکمت الهی تأکید دارد. ساختار خبری و صریح این آیه با جملات مستقیم، لحنی متعالی و هدایت‌گر به وجود می‌آورد که داستان را منبعی برای درس‌های معنوی معرفی می‌کند.

در مجموع، آیات ٤ تا ٦ تغییرات پویای لحن راوی را از نمایشی و عاطفی (آیهٔ ٤) به هشداردهنده و سرزنش‌آمیز (آیهٔ ٥) و سپس به تأملی و هدایت‌گر (آیهٔ ٦) نشان می‌دهد. این تغییرات که از جایگاه برون‌داستانی و دانای کلِّ راوی نشئت می‌گیرد، روایت را به ابزاری برای ایجاد تنش، انتقال عبرت و هدایت معنوی تبدیل می‌کند.

۴-۳-۲- تحلیل آیات ۳۱-۳۵

آیات ۳۱ تا ۳۵، صحنهٔ فتنهٔ همسر عزیز مصر، واکنش زنان شهر، پاسخ یوسف و پیامدهای امتحان اخلاقی او را به تصویر می‌کشد. این آیات، تغییرات پویا در لحن راوی الهی را به نمایش می‌گذارد که جایگاه برون‌داستانی، دانای کل و معتبر او را در یک واحد روایی پرتنش بازتاب می‌دهد. نخستین آیهٔ این مجموعه چنین است: ﴿فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَأً وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ﴾ (یوسف: ۳۱). در این آیه، لحن راوی با توصیف صحنه و نقل گفت‌وگوی زنان، حالتی نمایشی و عاطفی ایجاد می‌کند. واژه‌های «أَكْبَرْنَهُ» (او را بزرگ داشتند) و «وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ» (دست‌هایشان را بریدند) با تصاویر بصری قوی، لحنی پرتنش و مؤثر به وجود می‌آورند که شدت تأثیر زیبایی یوسف بر زنان را منتقل می‌کند. گفت‌وگوی زنان که با عبارات ﴿حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ﴾، بیان شده با زبانی شاعرانه، این لحن نمایشی را تقویت می‌کند و مخاطب را در فضای احساسی و پرهیجان صحنه وارد می‌سازد. این لحن، با به‌کارگیری توصیف‌های فشرده و گفت‌وگوی مستقیم، تنش روایی را به اوج می‌رساند و مخاطب را برای آزمون اخلاقی بعدی آماده می‌کند.

در آیهٔ ﴿قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مَا آمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونًا مِنَ الصَّاغِرِينَ﴾ (یوسف: ۳۲)، لحن راوی با نقل گفت‌وگوی همسر عزیز مصر، به سوی حالتی سرزنش‌آمیز و قضاوت‌گر تغییر می‌یابد. عبارت ﴿وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ﴾ (او را به خود دعوت کردم، اما او خویشتنداری کرد) با قضاوت ارزشی، مقاومت اخلاقی یوسف را ستایش و رفتار آن زن را نکوهش می‌کند و لحنی سرزنش‌آمیز و عبرت‌آموز ایجاد می‌کند. تهدید همسر عزیز مصر که گفته بود: ﴿لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونًا مِنَ الصَّاغِرِينَ﴾، لحن را به سوی حالتی تهاجمی و پرتنش سوق می‌دهد و نیت نادرست او را برجسته می‌سازد. این تغییر لحن با حفظ جایگاه برون‌داستانی راوی، مخاطب را به تأمل در پیامدهای اخلاقی رفتارها دعوت می‌کند.

سال دهم
شمارهٔ دوم
پیاپی: ۱۹
پاییز و زمستان
۱۴۰۵

آیهٔ ﴿قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ﴾ (یوسف: ۳۳) با نقل دعای یوسف، لحنی عاطفی و التماسی ایجاد می‌کند. سخنی که یا بر زبان رانده و یا در دل گذرانده، اما به‌هرحال، مناجات با خداوندی است که شاهد ماجرا بوده است (ابن‌عاشور، ۱۴۲۰: ۱۲/ ۵۷). خطاب «رَبِّ» (ای پروردگارم) و درخواست ﴿إِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ﴾ (اگر توطئهٔ آن‌ها را از من دور نکنی)، حس آسیب‌پذیری و نیاز به توکل یوسف را منتقل می‌کند که لحنی صمیمی و معنوی به آیه می‌بخشد. این لحن، با برجسته کردن تقوای یوسف، مخاطب را به همدلی با او و تأمل در ارزش خویشتنداری دعوت می‌کند. در آیهٔ بعد، یعنی ﴿فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ (یوسف: ۳٤)، لحن راوی به سوی حالتی هدایت‌گر و اطمینان‌بخش تغییر می‌یابد. عبارت ﴿فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ﴾ (پروردگارش دعایش را اجابت کرد) و ﴿إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ (او شنوا و داناست) با تأکید بر مشیت الهی، لحنی قاطع و تأملی ایجاد می‌کند که بر حکمت و قدرت خداوند تأکید دارد. تأکید بر استجابت دعا در میانهٔ روایت، مخاطب را متوجه این موضوع می‌سازد که نتیجهٔ اخلاص، همراهی خداوند است (طوسی، بی‌تا: ۶/ ۱۳۶).

آیهٔ ﴿ثُمَّ بَدَا لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ لَيَسْجُنُنَّهُ حَتَّى حِينٍ﴾ (یوسف: ۳۵) لحن را به سوی حالتی قضاوت‌گر و سرزنش‌آمیز سوق می‌دهد. عبارت ﴿مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ﴾ (پس از آنکه نشانه‌ها را دیدند) با اشاره به بی‌توجهی اشراف به نشانه‌های بی‌گناهی یوسف، لحنی نکوهش‌آمیز ایجاد و تصمیم ناعادلانهٔ آن‌ها را محکوم می‌کند. این لحن، با ساختار خبری و صریح بر دانای کل بودن راوی تأکید دارد و داستان را عبرتی برای مخاطب، ارائه می‌دهد.

در مجموع، آیات ۳۱-۳۵ تغییرات لحن راوی را از نمایشی و عاطفی (آیهٔ ۳۱) به سرزنش‌آمیز و قضاوت‌گر (آیهٔ ۳۲)، عاطفی و التماسی (آیهٔ ۳۳)، هدایت‌گر و اطمینان‌بخش (آیهٔ ۳٤) و سپس قضاوت‌گر و سرزنش‌آمیز (آیهٔ ۳۵) نشان می‌دهد. این تغییرات، بر نقش الهی در هدایت داستان و عبرت‌آموزی تأکید دارد.

نتیجه‌گیری

تحلیل لحن راوی در سورهٔ یوسف در چارچوب نظریهٔ ژنت، نشان می‌دهد که راوی الهی با جایگاه برون‌داستانی و دانای کل، از طریق فنون زبانی و بلاغی، لحنی چندلایه ایجاد و داستان را به ابزاری برای هدایت معنوی و اخلاقی تبدیل می‌کند. لحن راوی در لحظات مختلف، از نمایشی و عاطفی تا قضاوت‌گر و هدایت‌گر، تغییر می‌کند و با

استفاده از گفت‌وگوهای مستقیم، تصاویر شاعرانه و ساختارهای موجز تجربه‌ای عمیق برای مخاطب فراهم می‌سازد. این لحن با برجسته کردن مشیت الهی و نکوهش رفتارهای نادرست، پیام‌های تربیتی را نیز تقویت می‌کند. ویژگی‌های سبکی، مانند جملات خبری صریح و فنون بلاغی، مانند تکرار، تضاد و پرسش معترضه، اقتدار و تأثیر راوی را نشان می‌دهد؛ درحالی‌که لحن عاطفی در گفت‌وگوها، حس همدلی را برمی‌انگیزد؛ بر این اساس، لحن راوی الهی در سورهٔ یوسف، از طریق گفت‌وگوهای مستقیم و تصاویر نمادین، داستان را به ابزاری برای هدایت معنوی تبدیل می‌کند؛ به‌گونه‌ای که مخاطب را به تأمل در حکمت الهی و درس‌های اخلاقی دعوت می‌کند. از سوی دیگر ویژگی‌های سبکی، ازجمله ساختار موجز و خصوصیات بلاغی، مانند تأکید و طنز تلویحی، لحن را متنوع می‌سازد و حالاتی چون نمایشی، عاطفی، و قضاوت‌گر را ایجاد می‌کند که هریک به تقویت جنبه‌ای از روایت کمک می‌کند؛ همچنین لحن راوی با ایجاد تنش‌های نمایشی و قضاوت‌های ارزشی، تجربهٔ عاطفی و شناختی مخاطب را هدایت می‌کند و با القای حس همدلی و تأمل، پیام‌های تربیتی را عمیق‌تر می‌سازد. درنهایت، این مطالعه نشان می‌دهد که لحن راوی در سورهٔ یوسف، نه‌تنها داستان را پیش می‌برد، بلکه ابزاری است که برای آموزش و هدایت عمل می‌کند.

سال دهم
شمارهٔ دوم
پیاپی: ۱۹
پاییز و زمستان
۱۴۰۵

منابع

قرآن کریم.
ابن‌عاشور، محمّدطاهر (۱۴۲۰). «***التحریر و التنویر***». بیروت: مؤسسة التاریخ العربی.
احمدی، بابک (۱۳۸۰). «***ساختار و تأویل متن***». تهران: نشر مرکز.
اخوت، احمد (۱۳۷۱). «***دستور زبان داستان***». اصفهان: نشر فردا.
اسکولز، رابرت (۱۳۷۹). «***درآمدی بر ساختارگرایی در ادبیات***». ترجمهٔ فرزانه طاهری. تهران: آگاه.
اوجبی، علی (۱۳۸۹). «***عیار نقد***». تهران: خانهٔ کتاب.
ایگلتون، تری (۱۳۸۰). «***پیش‌درآمدی بر نظریه نقد ادبی***». ترجمهٔ عباس مخبر. تهران: نشر مرکز.
بنت، اندرو؛ نیکوالس روبل (۱۳۸۸). «***مقدمه‌ای بر ادبیات. نقد و نظریه***». ترجمهٔ احمد تمیمداری. تهران: پژوهشکدهٔ مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
تایسن، لیس (۱۳۸۷). «***نظریه‌های نقد ادبی معاصر***». ترجمهٔ مازیار حسین‌زاده و فاطمه حسینی. تهران: نگاه امروز- حکایت قلم نوین.
تودوروف، تزوتان (۱۳۸۲). «***بوطیقای ساختارگرا***». ترجمهٔ محمد نبوی. تهران: آگه.
حاجی زاده، مهین، غیبی، عبدالاحد و احمدی، قادر. (۱۴۰۴). واکاوی داستان حضرت یوسف (ع) در قرآن کریم با تکیه بر نظریه رمزگان پنج‌گانه رولان بارت. مطالعات سبک شناختی قرآن کریم، ۹(۱)، 120–141. https://doi.org/10.22034/sshq.2025.187548
حوی، سعید (۱۴۲۴). «***الأساس فی التفسیر***». قاهره: دار السلام.
دزفولیان، کاظم؛ مولودی، فؤاد (۱۳۸۸). «روایت‌شناسی تاریخ بیهقی (بررسی ساز و کار روایت حکایت بوبکر حصیری) بر اساس نظریه ژنت». ***تاریخ ادبیات***. ش ۳. صص ۵۴- ۱۰۱.
سید قطب، ابراهیم حسین (۱۴۲۵). «***فی ظلال القرآن***». بیروت: دارالشروق.
شفق، اسماعیل و همکاران (۱۳۹۲). «بررسی کانون روایت در اسرارالتوحید». ***پژوهشنامه نقد ادبی و بلاغت***. د ۲. ش۱ صص ۱-۲۰. doi.org/10.22059/jlcr.2013.35926
شمیسا، سیروس (۱۳۸۳). «***نقد ادبی***». تهران: فردوس.
طباطبایی، سید محمّد حسین (۱۳۹۰). «***المیزان فی تفسیر القرآن***». بیروت: اعلمی.
طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲). «***مجمع البیان فی تفسیر القرآن***». بیروت: مؤسسة الاعلمی للمطبوعات.
طلائی، فرامرز؛ فرهمند سرابی، محمد؛ ولیزاده، ودود و جلالت، فرامرز (۱۴۰۲). «نقد روایت‌شناسانه داستان حضرت عیسی(ع) در قرآن بر اساس نظریه ژرار ژنت و مولفه زمان». ***مطالعات سبک شناختی قرآن کریم***, ۷(۱), ۲۵۸-۲۷۷. doi:1022034/sshq.2023.385186.1289
طوسی، محمّد بن حسن (بی‌تا). «***التبیان فی تفسیر القرآن***». بیروت: دار احیاء التراث العربی.
قهرمانی، علی، شیدایی، ارزو و حسینی، صدیقه. (۱۳۹۶). ***«بازخوانی وجه و لحن روایی داستان «ابومعزّی»، اثر نجیب کیلانی از منظر ساختارگرایانه ژرار ژنت»***. دو فصلنامه روایت‌شناسی. ش۱. سال دوم. صص ۸۰-۵۱.
مکاریک، ایرنا ریما (۱۳۸۴). «***دانشنامه نظریه ادبی معاصر***». ترجمهٔ محمد نبوی و مهران مهاجر. تهران: نشر آگاه
وبستر، راجر (۱۳۸۱). «***پیش درآمدی بر مطالعه نظریه ادبی***». ترجمهٔ الله دهنوی. تهران: روزگار.
یعقوبی، رویا (۱۳۹۱). ***«روایت‌شناسی و تفاوت میان داستان و گفتمان براساس نظریات ژرار ژنت»***. پژوهشنامه فرهنگ و ادب. ش ۱۳. سال هشتم. صص ۲۸۹- ۳۱۱.
Abbott, H. Porter. (2008). The Cambridge introduction to narrative. Cambridge University Press.
Cicero, Marcus Tullius. (1954). Rhetorica ad Herennium (H. Caplan, Trans.). Loeb Classical Library, Harvard University Press.
Fludernik, Monika. (2019). An introduction to narratology (2nd ed.). Routledge.

Genette, Gérard. (1980). Narrative discourse: An essay in method (J. E. Lewin, Trans.). Cornell University Press.
Genette, Gérard. (1988). Narrative discourse revisited (J. E. Lewin, Trans.). Cornell University Press.
Herman, David. (2009). Basic elements of narrative. Wiley-Blackwell.
Rimmon-Kenan, Shlomith. (2002). Narrative fiction: Contemporary poetics (2nd ed.). Routledge.
Toolan, Michael. (2016). A critical introduction to narrative. Routledge.

References:

Holy Quran.
Abbott, H. Porter. (2008). The Cambridge introduction to narrative. Cambridge University Press.
Ahmadi, Babak (1380SH). Structure and Interpretation of Text. Tehran: Nashr-e Markaz. [In Persian]
Akhavat, Ahmad (1371SH). Grammar of Story. Isfahan: Nashr-e Farda. [In Persian]
Bennett, Andrew; Nicholas Royle (1388SH). An Introduction to Literature, Criticism, and Theory. Translated by Ahmad Tamimdari. Tehran: Pazhuheshkadeh-ye Motale'at-e Farhangi va Ejtema'i. [In Persian]
Cicero, Marcus Tullius. (1954). Rhetorica ad Herennium (H. Caplan, Trans.). Loeb Classical Library, Harvard University Press.
Dezfulian, Kazem; Moloudi, Fouad (1388SH). "Narrative Analysis of Tarikh-e Beyhaqi (Examining the Narrative Mechanism of the Story of Bubakr Hasiri) Based on Genette's Theory." Tarikh-e Adabiyat, No. 3, pp. 54-101. [In Persian]
Eagleton, Terry (1380SH). An Introduction to Literary Criticism Theory. Translated by Abbas Mokhber. Tehran: Nashr-e Markaz. [In Persian]
Fludernik, Monika. (2019). An introduction to narratology (2nd ed.). Routledge.
Genette, Gérard. (1980). Narrative discourse: An essay in method (J. E. Lewin, Trans.). Cornell University Press.
Hajizadeh, Mahin; Ghaibi, Abdulahad, and Ahmadi, Qader (1404 SH). "Analysis of the Story of Prophet Yusuf (PBUH) in the Quran Based on Roland Barthes' Five Codes Theory." Quranic Stylistic Studies, 9(1), 120-141. doi: 10.22034/sshq.2025.187548 [In Persian]
Genette, Gérard. (1988). Narrative discourse revisited (J. E. Lewin, Trans.). Cornell University Press.
Hawi, Saeed (1424AH). Al-Asas fi al-Tafsir. Cairo: Dar al-Salam. [In Arabic]
Herman, David. (2009). Basic elements of narrative. Wiley-Blackwell.
Ibn Ashur, Muhammad Tahir (1420AH). Al-Tahrir wa al-Tanwir. Beirut: Mu'assasat al-Tarikh al-Arabi. [In Arabic]
Makaryk, Irena Rima (1384SH). Encyclopedia of Contemporary Literary Theory. Translated by Mohammad Nabavi and Mehran Mohajer. Tehran: Nashr-e Agah. [In Persian]
Oujabi, Ali (1389SH). The Criterion of Criticism. Tehran: Khaneh Ketab. [In Persian]
Rimmon-Kenan, Shlomith. (2002). Narrative fiction: Contemporary poetics (2nd ed.). Routledge.
Sayyid Qutb, Ibrahim Husayn (1425AH). Fi Zilal al-Quran. Beirut: Dar al-Shuruq. [In Arabic]
Scholes, Robert (1379SH). An Introduction to Structuralism in Literature. Translated by Farzaneh Taheri. Tehran: Agah. [In Persian]
Shafaq, Esmaeil, et al. (1392SH). "Examining the Narrative Focus in Asrar al-Tawhid." Pazhuheshnameh-ye Naqd-e Adabi va Balaghat, Vol. 2, No. 1, pp. 1-20. https://doi.org/10.22059/jlcr.2013.35926 [In Persian]
Shamisa, Sirus (1383SH). Literary Criticism. Tehran: Ferdows. [In Persian]
Tabataba'i, Sayyid Muhammad Husayn (1390SH). Al-Mizan fi Tafsir al-Quran. Beirut: A'lami. [In Arabic]
Tabresi, Fazl ibn Hasan (1372AH). Majma' al-Bayan fi Tafsir al-Quran. Beirut: Mu'assasat al-A'lami lil-Matbu'at. [In Arabic]
Talaei, Faramarz; Farhmand Sarabi, Mohammad; Valizadeh, Vadoud, and Jalalat, Faramarz (1402 SH). "Narratological Critique of the Story of Prophet Jesus (PBUH) in the Quran Based on Gérard Genette's Theory and the Component of Time." Quranic Stylistic Studies, 7(1), 258-277. doi: 10.22034/sshq.2023.385186.1289 [In Persian]
Todorov, Tzvetan (1382SH). Structuralist Poetics. Translated by Mohammad Nabavi. Tehran:

Agah. [In Persian]
Toolan, Michael. (2016). A critical introduction to narrative. Routledge.
Tusi, Muhammad ibn Hasan (n.d.). Al-Tibyan fi Tafsir al-Quran. Beirut: Dar Ihya' al-Turath al-Arabi. [In Arabic]
Tyson, Lois (1387SH). Contemporary Literary Criticism Theories. Translated by Maziar Hosseinzadeh and Fatemeh Hosseini. Tehran: Negah-e Emruz - Hekayat-e Qalam-e Novin. [In Persian]
Webster, Roger (1381SH). An Introduction to the Study of Literary Theory. Translated by Allah Dehnavi. Tehran: Roozegar. [In Persian]
Ya'qubi, Roya (1391SH). "Narratology and the Difference Between Story and Discourse Based on Gérard Genette's Theories." Pazhuheshnameh-ye Farhang va Adab, No. 13, Year 8, pp. 289-311. [In Persian]